ПСИХОЛІНГВІСТИКА · ТЕМА 2

Мовленнєві явища у контексті психолінгвістичного аналізу

Мова як діяльність · мовна особистість · мовленнєва здібність · структура й моделі мовленнєвої діяльності

За посібником: Калмикова Л. О., Калмиков Г. В., Лапшина І. М., Харченко Н. В. Психологія мовлення і психолінгвістика. 2008

Дев’ять аспектів мовлення за В. Семиченко

результат соціального розвитку людини	фактор розвитку особистості	спосіб взаємодії між людьми
форма самовираження особистості	спосіб оптимізації психічних процесів	канал діагностики психічних особливостей
засіб контролю та самоконтролю	відображення рольової поведінки	пізнавальний процес

Повідомлення кодують по-різному: звуковим, писемним, жестовим мовленням, мовленням дотиків (у сліпоглухих).

Калмикова Л. О. та ін., 2008, розд. 1.1

ОСНОВНІ ТЕРМІНИ

Мова, мовлення, мовленнєва діяльність

Мова

Система знаків, символів і правил оперування ними, у якій закріплено узагальнений досвід відображення світу. Знаряддя оформлення думки.

Мовлення

Пізнавальний, психічний процес; спосіб формування і формулювання думок за допомогою мови.

Мовленнєва діяльність

Спеціалізоване використання мовлення для спілкування; індивідуальний процес кодування і декодування інформації.

Розмежування «мова – мовлення» запровадив **Ф. де Соссюр**: мова – соціальне, мовлення – індивідуальне.

Калмикова Л. О. та ін., 2008, с. 14–15, 36, 38

Діяльність має ієрархічну будову

Діяльність (акт діяльності) ← мотив

Мовленнєві дії ← мета · вміння

Мовленнєві операції ← умови · навички

Мовленнєва діяльність входить до інших видів діяльності:

- ігрової
- навчальної та пізнавальної
- трудової, професійної

Калмикова Л. О. та ін., 2008, розд. 1.1, 2.3

МОВА ЯК ЕНЕРГІЯ · В. ФОН ГУМБОЛЬДТ (1767–1835)

«Мова являє собою безперервну діяльність духу, яка намагається перетворити звук у думку»

Мова – не готовий продукт (ergon), а діяльність (energeia)

Мова – орган, що утворює думку; мислення і мова – єдине ціле

«Дух народу» і його мова тісно пов’язані

Уперше ввів поняття мовної свідомості

Різновиди мови: розмовна, поетична, ораторська, наукова

Калмикова Л. О. та ін., 2008, розд. 2.4

Три аспекти мовних явищ переходять один в один

1

Мовленнєва діяльність

процеси говоріння й розуміння

→

2

Мовний матеріал

тексти: усе, що вимовляється й розуміється

→

3

Мовна система

словник і граматика, виведені з матеріалу

Мова створює можливість для мовлення → мовлення породжує мовний матеріал → з матеріалу виводять граматики й словники. Цей безкінечний рух – діалектика розвитку мови.

Щерба вперше розмежував процес і продукт

Мовленнєва організація індивіда

Психофізіологічний механізм, що зумовлює мовленнєву діяльність

Процес

Виробництво і розуміння мовлення

Продукт

Мовний матеріал – результати продукування і сприймання

За О. Залевською, мовленнєва організація – не пасивне сховище, а система, що самоорганізовується: концепти + стратегії **смислоформування** (думка → слово) і **смислоформулювання** (слово → думка).

Людина як носій індивідуальної мовленнєвої системи

Кожен створює власну мовленнєву систему з мовного матеріалу колективу – свідомо й несвідомо. Вона охоплює і природне мовлення, і метамовну діяльність.

Рівні мовної особистості (Ю. Караулов)

Вербально-семантичний – володіння мовою

Когнітивний – картина світу, поняття

Прагматичний – мотиви, цілі, настанови

Становлення за віком (М. Львов)

11–15 років – початок формування індивідуальних особливостей мовлення, мовної особистості; перші ознаки індивідуального стилю.

15–18 років – становлення мовної особистості, стабілізація ціннісних орієнтацій, самоосвіта.

Калмикова Л. О. та ін., 2008, розд. 1.1, 3.3; рівні – за Ю. Карауловим

Закладена біологічно – формується соціально

Мовленнєва компетенція (найширше)

Мовна здатність

Мовленнєва організація – концепти і стратегії (вужче)

Прагматична компетенція

знання механізмів використання мови

Психофізіологічна функція, що переводить зовнішні мовленнєві явища у внутрішні мовленнєві коди (С. Рубінштейн).

Н. Хомський: здатність до мови вроджена. Л. Виготський, О. Леонтьєв, О. Лурія: успадковується лише схильність, мова формується у спілкуванні.

Калмикова Л. О. та ін., 2008, розд. 1.1, 3.1

Чотири види і два головні механізми

Говоріння
продуктивний, усний

Аудіювання
рецептивний, усний

Письмо
продуктивний, писемний

Читання
рецептивний, писемний

Механізми: породження висловлювання (думка → слово) і сприймання (слово → думка), обидва через внутрішнє мовлення.

Внутрішнє мовлення (Л. Виготський): без фонації, предикативне, скорочене.

«Думка не виражається у слові, але доконується у слові» – Л. Виготський

Калмикова Л. О. та ін., 2008, розд. 1.1, 2.3, 3.1

Як учені описують породження висловлювання

Автор	Етапи (рівні) породження
Ч. Осгуд	мотиваційний → семантичний → рівень послідовностей → інтеграційний
Дж. Міллер, Е. Галантер	T–O–T–E: спроба → операція → спроба → результат (план і зворотний зв’язок)
Л. Виготський	мотивація → інтенція → внутрішнє програмування → реалізація програми → думка у слові
О. Лурія	мотив і задум → внутрішнє мовлення («семантичний запис») → розгорнуте висловлювання
О. Леонтьєв	внутрішнє програмування → граматико-семантична реалізація → реалізація; контроль на кожному етапі
Т. Ахутіна	смислова програма → семантичний → лексико-граматичний → моторна програма
І. Зимня	мотиваційно-збуджувальний → формування і формулювання думки → реалізуючий

Калмикова Л. О. та ін., 2008, розд. 3.1

СПІЛЬНЕ В УСІХ МОДЕЛЯХ

Три основні рівні породження мовлення

1

Мотиваційний

мотив → мовленнєва інтенція (намір)

→

2

Семантико-граматичне структурування

вибір слів, їх порядок, граматичне маркування

→

3

Зовнішнє мовлення

акустичне (усне) або графічне (писемне)

Інтенцію зумовлюють: вибір мови · рівень володіння мовними засобами · стиль · соціолінгвістичний, афективний, паралінгвістичний фактори · мовленнєвий досвід · ситуація.

Калмикова Л. О. та ін., 2008, розд. 3.1

ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

Питання до теми 2

1. Чим мова відрізняється від мовлення і мовленнєвої діяльності?
2. Чому В. фон Гумбольдт розглядав мову як діяльність, а не продукт?
3. Назвіть три аспекти мовних явищ за Л. Щербою і покажіть їхній зв’язок.
4. Як співвідносяться мовленнєва компетенція, мовна здатність і мовленнєва організація?
5. Порівняйте моделі породження мовлення Л. Виготського і О. Леонтьєва.
6. Які три рівні спільні для всіх моделей породження висловлювання?

Джерело: Калмикова Л. О. та ін. Психологія мовлення і психолінгвістика, 2008